ЗАЩО И КАК ДА СЕ РЕКОНСТРУИРА СТАРОСЛАВЯНСКИ ТЕКСТ
(Парадозата на Прилига към Учителното евангелие)

Уйлям Р. Федер

В славянската филология са добре познати случаите, когато един и същ текст е предаван от повече от един ръкопис. Достатъчно ли е да определим кой от тях го предава най-добре и него да приемем като представител на текста и като основа на филологическите ни проучвания? Отговорът на въпроса досега е бил почти изключително положителен.[1] Има обаче сериозни причини да се съмняваме в това и да разглеждаме правомерността на отрицателния отговор. Първо, на практика се оказва, че при разпределянето на данните на текста и на апарата[2] в текста остават четения, които явно са по-малостойни от заточените в апарата,[3] само защото са присъщи на приетия като основа ръкопис. Второ, по принцип истински представител на текста може да бъде само автографът, а до XVI век нямаме автографи, само преписи от преписи, които са с автографа в най-непряка връзка. Ако приемем такъв отрицателен отговор и подхождаме към ръкописите като към равностойни по принцип, но и по-принцип неравностойни на текста, текстът изисква от нас да го реконструираме. Долу предлагам на обсъждане пример за стойността на такъв подход, като се докосвам и до въпроса за възможността за реконструкция, и до въпроса за критериите и техниката ѝ.

Учителното евангелие, съставено и преведено на славянски от Константин Преславски (ок. 886-906 год.[4]), съдържа Пролог, който излага целта и условията на труда и моли Господа за благословение. Той се състои от [1] заглавие, [2-3] азбучен ред и молитва от 36 стиха с доксология от 4 стиха и [4] колофон на автора. [1] и[4] могат да бъдат отстранени или заместени, така че [2-3] съставят отделен текст. В едната или другата форма той е познат от 43 кирилски ръкописа от XII-XIX век,[5] които без съмнение възхождат към глаголически автограф.[6] Предложения по тълкуване на азбучния ред и по реконструкцията на текста са направени най-неотдавна (с препратки към по-ранни проучвания) от Мареш 1971, Ткалчик 1992 и Фереекен 1992. При това се наблюдава едностранна ориентация към най-стария ръкопис,[7] затъмняваща погледа за развитието на текста и, следователно, на възможността за реконструкцията му, поставена под принципиално съмнение от Джамбелука-Коссова 1978.

Проучването започва от самите ръкописи и си поставя като първа цел да обясни зависимостите им от най-преките до по-отдалечените. Тези зависимости се изразяват в конфигурациите на разночетенията, които трябва да се установят по цялата дължина на текста, а не само по отделни пасажи. Колкото са повече ръкописите (и колкото е по-дълъг текстът), толкова по-остра е необходимостта от

памет за сравнения и толкова повече се налага да използваме за тях безпристрастните услуги на компютъра. Така започнах със студенти с преписване в машиночитаема форма на всички ръкописни свидетелства на текста [1] - [4]. След това произведохме тираж, т. е. глобално сортиране на данните на всичките ръкописи, с известно уедряване на правописните данни, за да се намали броят на тривиалните разночетения (ѧ ꙗ ѧ → а, є ѥ ѣ → є, ж жд → ж, ꙁ ѕ → ꙁ, и ї ъı ы → и, о ѡ → о, ѹ оу ꙋ ж r → ѹ, ъ ь ' → ', надредни знаци → Ø), от което излязоха 6 групи ръкописи с ярко отличителни четения: У5 Ар = γ, П1 П2 К П3 Х = ν, Кр. О1 = ι, П6 Кв = π, У2 П8 Щ = ρ, Вл1 Вл2 = μ. За всяка група установихме парадозата /Уест 1965:53-54/, т.е. заложените в хипархетипа (източника на групата) признаци и реконструирахме текста на хипархетипа по следните правила: (1) съвпадащите четения на ръкописите се приписват на хипархетипа; (2) ако четенията се разминават, приписва се на хипархетипа четенето, което по-трудно се обяснява като повреда, съкращаване или разваляне, т.е. изобщо по-правилното или по-пълното; (3) ако четенията си противоречат, търси се такова четене, което е способно да обясни и да реши противоречието. След това по-детайлно сравнявахме тези място-ве с останалите ръкописи и установихме, че μ може да се обедини с Кб Н П5 У3 У4 Я Вл3 П9 = κ и Ег Сл1 Сл2 Тр О2 = λ[8] в по-стар хипархетипен текст ε, ν с Е Ч = о и П6 Пм → ζ, а също π с В Б2 Пн → η и р с А П7 Б1 Ас = σ → θ. Сравнявайки трите по-стари хипархетипа с по-младите и с останалите ръкописи се убедихме, че може да се обединят в още по-стари хипархетипове ε+У1 → β и ζ+η+θ+ι → δ; γ и С = α останаха без връзка с тях. След такава индуктивна и постепенна реконструкция проверявахме получения модел на развитието на текста в обратната посока, за да оценим производимостта на четенията[9] и да внесем, където е необходимо, поправки. Накрая установихме стемата.[10]

Възниква въпросът за отношението между най-старите хипархетипове α (до 1100 год.), β (до 1350 год.), γ (до 1550 год.) и δ (до 1300 год.) и за оценката на техните свидетелства за архетипния (авторски) текст. За тях могат да бъдат установени следните признаци: (1) те са несъвместими, т.е. нито един от тях не може да бъде изваден от друг, както доказва противоречието им в 2:8-12; (2) те са самобитни четения на един глаголически текст и съответни транскрипции на кирилски, както доказва несъвместимостта на азбучните редове в β γ δ; (3) α и δ представят по-ранни четения от β и γ, както доказва разминаването им в 2:8-9, възникнала от повреда на текста; (4) α и β са чели и транскрибирали пълния текст на *Учително евангелие*, докато γ и δ са извадили от него само *Азбучна молитва*, както доказва липсата на [1] и [4] в γ и пълната им замяна в δ.[11] Обстоятелствата (1-2) дават на четирите най-стари хипар-хетипа статуса на кирилски архетипове,[12] (3-4) показват, че при тран-скрипцията от глаголически към кирилски пълните преписи и

извадките са били изготвени практически едновременно,[13] (3) обезценява свидетел-ството на β и γ в 2:8-9, и (4) изключва γ и δ като свидетели за [1] и [4]; по всичко останало свидетелствата на α β γ δ са по принцип равностойни. Тъй като замяната на [1] и [4] в δ явно е от руски произход, обстоятел-ството (3) би трябвало да се тълкува и като указание за руския произход на три, ако не на четирите кирилски архетипа,[14] т.е. на износ на глаголи-ческия им архетип ω в източнославянските земи.

Долу привеждам текста на кирилските архетипове α β γ δ в реконструиран вид, текста на глаголическия архетип ω във вид на кирилскиконструкт,[15] а само азбучния ред на глаголицата. Обосновавам реконструкцията в онези случаи, които досега са били интерпретирани неоднозначно или против парадозата. Навсякъде показвам как се е развивал текстът, като обръщам внимание и на независимо (случайно) съвпадащи промени в текста на отделните му разклонения. Няма да уговарям правописните особености на кирилските архетипове.

[1] Заглавие[16]

1 *2*[17]

ω **Прологъ о христѣ оумѣренъ.**[18] **сказаниа свѧтаго еванъгелиа.**

α **Прологъ о х҃ѣ . оумѣренъ сѣказанниа ст҃го еваньгелиа.**

β **Прелогъ о х҃ѣ оумѣренъ. сказаниє ст҃го є҆ѵ҃галиѧ.**

δ **въ лѣто ѯтѯг.**[19] **коньстѧнтинъ философъ нарицаемыи кѵ҃рилъ.**

3 *4*

ω **сътворенъ конъстанътиномь. имьже и прѣложениѥ бысть.**

α **сътворенъ констѧнтинъмь. имьже и прѣложениѥ бысть.**

β **сътворенъ коньстантиномь. иже и прѣложи.**[20]

δ **сътворилъ грамотѹ словеньскымь ꙗзыкомь. г҃лемѹ́ж литицѹ.**[21]

5

ω **тогожде сказаниа еванъгельска.**

α **тогожде сказаниа. евангельскаго.**[22]

β **сказаниє се .и҃. є҆ѵ҃алии недѣлныхъ.**[23]

δ **въ д҃ни михаила ц҃рѧ гречьскаго.**

6[24] *7*

β **Молитва коньскантина философ. сътворена азбѹ́кою**

δ **и въ д҃ни кнѧзѧ рюрика новъгородскаго. єгоже с҃номъ рѹ́скаѧ земла преиде.**

8 *9*

δ **О грамотѣ.**[25] **гречьскѹ́ж же грамотѹ сътвориша .з҃. мѹ́жь.**

10

δ паламидъ. кадь милисѣи. симонъ. єпихарѣи. дивнись.

11

δ сице же рече с҃тыи кѵ̀рилъ.[26]

[2] Азбучен ред[27] и молитва[28]

1

ω ѳ҃. Азъ словомь симь молѧ҇ сѧ богоу.

α Азъ словомь. симъ молю сѧ б҃оу.

β а҃. Азъ словомь симь молю сѧ б҃г҃ѹ.

γ а҃. Азъ словомъ симъ молю сѧ б҃г҃ѹ.

δ а҃. Азъ словомь симь молѧ҇ сѧ б҃г҃ѹ.[29]

2[30]

ω ѣ҃. Боже вьсеи твари и зиждителю.

δ Бє҃ всеıа твари и зиждителю.

β б҃. Бже҃ всеи твари зижидителю.[31]

γ б҃. Бже҃ всеѧ твари зижителю.

δ б҃. Бже҃ въсеѧ твари зижидителю.[32]

3[33]

ω ѱ҃. Видимъıимъ и невидимъıимъ.

α Видимъıимъ. и невидимъıимъ.

β в҃. Видимыѧ҇ и невидимыѧ.

γ в҃. Видимымъ и невидимымъ.

δ в҃. Видимымь и невидимымь.

4[34]

ω ѯ҃. Господа доуха посли живѧщаѥго.

α Г҃а д҃ха посъли живоущааго.

β г҃. Господнѧ д҃ха посли живѧщаго.

γ г҃. Г҃нѧ д҃ха посли живѹщаго.

δ г҃. Г҃да д҃ха посли живѧщаго.

5[35]

ω ѳ҃. Да въдъхнєтъ въ срьдьце ми слово.

α Да въдъхнєть въ срдьце ми слово.

β д҃. Да въдохнєть въ ср[ъ]це мое слово.[36]

γ ⁀д. Да вдохнетъ ми в′ ср^а^це слово.

6

ω ⁀э. Ꙗже бждетъ на оуспѣхъ въсѣмъ.
α Ꙗже боудетъ на оуспѣхъ въсѣмъ.
β ⁀є. Єже бждетъ на ѹспѣхь всѣмь.
γ ⁀є. Єже бѹдет^т^ на оуспѣхъ всѣмъ.
δ ⁀є. Єже бѹдетъ на оуспѣхъ вьсѣмъ.[37]

7

ω ⁀м. Живѫщимъ въ ꙁаповѣдьхъ ти.
α Живоущимъ. въ ꙁаповѣдьхъ ти.
β ⁀ж. Живѫщимъ въ ꙁаповѣдѣхъ твоихъ.[38]
γ ⁀ж. Живѹщимъ в′ ꙁаповѣдѣхъ ти.
δ ⁀ж. Живѫщимъ въ ꙁаповѣдѣхъ ти.[39]

8[40]

ω ⁀ѳ. Ꙁѣло бо ѥстъ свѣтильникъ жиꙁни.
α Ꙁѣло бо ѥсть. свѣтильникъ жиꙁни.
β ⁀ѕ. Ꙁѣло бо сѫть оуспѣшни къ жиꙁни.
γ ⁀ѕ. Ꙁѣло бо сѹщественеи къ жиꙁни.
δ ⁀ѕ. Ꙁѣло бо єсть свѣтильникъ жиꙁни.

9[41]

ω ⁀ѳ. Законъ твои и свѣтъ стьꙁамъ ми.
α Законъ твои. и свѣтъ стьꙁамъ.
β
γ ⁀ꙁ. Зижитєль мои и свѣтъ стьѕѧмь моимъ.
δ ⁀ꙁ. Законъ твои и свѣтъ стьѕѧмь моимъ.

10[42]

ω ⁀х. Їже ищетъ єѵ̈ангельска слова.
α Иже ищеть. евангельска слова.
β ⁀и. Иже ищеть єѵ̈^г^альска слова.
γ ⁀и. Иже ищеть єѵ̈^г^альскаго слова.
δ ⁀і. Їже ищеть єѵ̈^г^альска слова.

11[43]

ω ⁀ѳ. И проситъ даръı твоѩ и приѩти.
α И просить даръı твоıа приати.
β ⁀і. Ї
γ ⁀і. Ї просить дары твоѫ прїѧти.

δ ⌢и. И просить дары твоѧ и приѧти

12[44]

ω ѧ҃. Ѣ҃ть ти бо нꙑнѣ словѣньско плеѧ.
α Летить бо нынѣ. и словѣньско плеѧ.
β лѣ҃ть ти бо н҃нѧ словеньско плеѧ.
γ
δ словеньско плеѧ.

13

ω ѣ҃. Къ кръщению обратиша сѧ вьси.
α Къ крьщению. обратиша сѧ вьси.
β ⌢к. Къ кр҃щению обратиша сѧ в′си
γ ⌢к. Къ кр҃щенїꙋ обратиша сѧ вси.
δ ⌢к. Къ крьщению бо wбратиша сѧ вьси.[45]

14

ω ѫ҃. Людиѥ твои нарещи сѧ хотѧще.
α Людиѥ твои. нарещи сѧ хотѧще.
β ⌢л. Людиѥ твои нарещи сѧ хотѧще.
γ ⌢л. Людиѥ твои нарещи сѧ хотѧше.
δ ⌢л. Людиѥ твои нарещи сѧ хотѧще.[46]

15[47]

ω ꙗ҃. Милости твоѩ боже просать сѣло.
α Милости твоѥꙗ. б҃е просать сѣло.
β ⌢м. Милости твоѧ б҃же просать сѣло.
γ ⌢м. Милости твоѧ хотѧще прїати сѣло.
δ ⌢м. Милости твоѧ просѧще б҃же.

16[48]

ω ѯ҃. Ѫ҃ мынѣ нынѣ пространо даждь слово.
α Ѫ҃ мънѣ нынѣ. пространо слово даждь.
β ⌢н. Ѫ҃ мынѣ нынѧ пространьно слово даждь.
γ ⌢н. Но мынѣ н҃нѣ пространьно даждь слово.
δ ⌢н. Ѫ҃ мнѣ нынѣ пространно даждь слово.

17[49]

ω ѳ҃. Отьче сыне и прѣсватъıи доꙋше.

α Оче сне. и прѣстыи дше.
β ο. Оче и сне и всестыи дше.
γ ο. Оче и сне и прѣстыи дше.
δ ο. Оче и сне и стыи дше.

18[50]

ω ѳ. Просмцоукмоу помощь отъ тебе.
α Просмцоумоу. помощи ѡ тебе.
β п. Просмцемѵ пищ ѵ тебе.
γ п. Просмцемѵ помощи ѡ тебе.
δ п. Просмцемѵ помощи ѡ тебе.

19[51]

ω б. Рцѣ бо свои въспрь въздѣ присно.
α Роуцѣ бо свои горѣ. въздѣю присно.
β ρ. Рцѣ свои выспрь въздѣю присно.
γ ρ. Рѵцѣ свои выспрь въздѣюци всегда.
δ ρ. Рцѣ свои выспрь въздѣю присно.

20[52]

ω х. Сил прити и мдрость оу тебе.
α Силоу приати. и моудрость оу тебе.
β с. Сил прити и мѵдрость ѡ тебе.
γ с. Силѵ прити и м^а^рость ѡ тебе.
δ с. Силѵ прити и мдрость ѡ тебе.

21[53]

ω оѳ. Ты бо даюши достоиномъ сил.
α Ты бо даюши. достоиномъ силоу.
β т. Ты бо даеши достоинымь сил.
γ т. Ты бо даеши достоиным′ силѵ.
δ т. Ты бо даеши достоинымь силѵ.

22[54]

ω ѳ. Упостась же вьсак ицѣлиши.
α Упостась же. вьсакоую цѣлиши.
β ѵ. Ѳпостась же вьс цѣлиши.
γ ѵ. Оупостась * вс цѣлиши.
δ ѳ. Ѳпостась же въсакѵ ицѣлиши.

23[55]

ω ѱ. Фараошѧ мѧ ꙁълобъı изъбави.
α Фараоша мѧ. ꙁълобы избави.
β ф. Фарашнѧ мѧ ꙁлобы избави.
γ ф. Фарашнѧ мѧ ꙁлобы избави.
δ ф. Фарашнѧ мѧ ꙁлобы избави.

24[56]

ω б. Хероꙋвьскѫ ми мъıсль и оумъ даждь.
α Херовьскоꙋ ми мъıсль и оумъ даждь.
β х. Херꙋвимьскѫ ми мысль и ꙋмь подаждь.[57]
γ х. Херꙋвимъскꙋю мысль и ꙋмь подажь.
δ х. Херꙋвимьскꙋ ми мысль и ꙋмъ даждь.[58]

25[59]

ω ф. Ѡ чьстьнаıа прѣсвѧтаıа троице.
α ѳ. чьстьнаıа. прѣстаıа троице.
β ѡ. Ѡ честнаѧ и всестаѧ тр°це.
γ ѡ. Ѡ честнаѧ и престаѧ тр°це.
δ ѡ. Ѡ честнаѧ престаѧ тр°це.[60]

26[61]

ω Печаль моѫ на радость прѣложи.
α Печаль мою на радость прѣложи.
β Печаль мою на радость преложи.
γ о. Печаль мою на радость прелшжи.
δ Печаль моѫ на радость прѣложи.

27[62]

ω ѵ. Цѣломѫдрьно да начьнѫ пьсати.
α Цѣломоꙋдрьно. да начьноꙋ писати.
β ц. Цѣломꙋдрено начнѫ писати.
γ ц. Целомᴬрено начнꙋ писати.
δ ц. Цѣломꙋдрьно да начнꙋ пьсати.

28[63]

ω ч. Чоꙋдеса твоıа прѣдивьнаıа ꙁѣло.
α Чюдеса твоıа. прѣдивьнаıа ꙁѣло.
β ч. Чюдеса твоѧ прѣдивьнаѧ.
γ ч. Чюдеса твоѧ прѣдивнаѧ ѕѣло.
δ ч. Чюдеса твоѧ прѣдив′наѧ ѕѣло.

29[64]

ω ҃ш. Шестокрилатъимъ силѫ приимъ.

α Шестыкрилатъ. силоу въсприимъ.

β ҃ш. Шестокрилъ силѫ въсприимъ.

γ ҃ш. Шестокрилатъ силѹ въсприимъ.

δ ҃ш. Шестокрилатыхъ силѹ приимъ.

30[65]

ω ѿ. Щьстоуѭ нынѣ по слѣдоу оучителю.

α Шьствоую нынѣ. по слѣдоу оучителю.

β ҃щ. Ществіе творѧ послѹжь ѹчителю.

γ ҃ш. Ществѹ нн҃ѣ послѣдѹ оучити.

δ ҃щ. Шествоуѫ нынѣ по слѣдѹ оучителиа моего.[66]

31[67]

ω ѳ҃. Имени кго и дѣлоу послѣдоуѭ.

α Имени кю. и дѣлоу послѣдоуіа.

β ъ҃. Имени єго и дѣлѹ послѣдѹѧ.

γ ъ҃. Имени твоємѹ и дѣлѹ послѣдѹѧ.

δ Имени єго и дѣлѹ послѣдѹѧ.[68]

32[69]

ω а҃. Ꙗвѣ сътворѭ єванѥльско слово.

α Ꙗвѣ сътворю. евангельско слово.

β ы҃. Ꙗвѣ сътворю єѵ̈а҃гльскоє слово.

γ іа҃. Ꙗвѣ сътворю єѵ̈а҃гльскоє слово.

δ ҃ѣ. Ꙗвѣ сътворю єѵ̈҃гльскоє слово.

33[70]

ω х҃. Хвалѫ въздаѭ троици въ божьствѣ.

α Хвалоу въздаіа. тр҃ци въ бж҃ьствѣ.

β ҃ѣ. Хвалѫ въздаѧ троици въ бж҃ествѣ.

δ ъ҃. Хвалѹ въздаѧ прѣст҃ѣи тр҃ци въ єдиномъ бж҃ствѣ.

34[71]

ω ѯ҃є. І҃же поютъ и вьсѧкъ въздрасть.

α Юже поютъ вьсѧкъ и въздрасть.

β ю҃. Юже поетъ всѧкъ въздрасть.

γ ю҃. Юже поетъ всѧкъ въздрасть.

β ж҃. Юже поетъ и въсѧкь въздрасть.

35[72]

ω ѵ҃. Юнъ и старъ своимь разоумомь.

α Юнъ и старъ. своимь разоумомь.

β ж҃. Юнъ и старъ своимъ разѹмомъ.

γ ж҃. Юнъ и старъ своимъ разѹмомъ.

δ ю҃. Юнъ и старъ своимь разѹмомъ.[73]

36[74]

ω ѯѐ҃. Ѩзыкъ новъ хвалѫ въздаѥѧ присно.

α Ѩзыкъ новъ. хвалоу въздаıа присно.

β ѧ҃. Ѧзыкъ новъ хвалѫ въздаѧ прⷭно.

γ ѧ҃. Ѧзыкъ новъ хвалѹ въздаѧ прⷭно.

δ ѧ҃. Ѧзыкь новъ хвалѹ въздаѧ прⷭно.

[3] Доскология

1[75]

ω Отьцоу съноу и сѫтоуѥмоу доухоу.

α Оц҃оу сн҃оу и прⷣст҃оуоумоу дх҃оу.

β Wц҃ѹ и сн҃ѹ и ст҃омѹ дх҃ѹ.[76]

γ Wц҃ѹ и сн҃ѹ и ст҃омѹ дх҃ѹ.

δ Wц҃ѹ и сн҃ѹ и ст҃омѹ дх҃ѹ.

2[77]

ω Ѥмоуже чьсть и дрьжава и слава.

α Ѥмоуже чьсть и дрьжава и слава.

β Ѥмѹже честь и дръжава и слава.

γ Ѥмѹже честь и дръжава и слава.

δ Ѥмѹже чьсть и слава.

3

ω Отъ вьсеıѧ твари и дъıханиıа.

α Отъ всеıа твари и дъıханиıа.

β W вьсѣѫ твари и дыханїѫ.

γ W всѣѫ твари и дыханїѫ.

δ W въсѣѫ твари и дыханиıа.[78]

4[79]

ω Въ непрⷮѣбрьдомъıѧ вⷮѣкъı. аминь.

α Въ всѫ вⷮѣкъı. и на вⷮѣкъı аминь

β вѣ всѧ вѣкъı и на вѣкъı. аминь.
γ въ всѧ вѣкъı аминь.
δ въ нєпрѣбрьдомыѧ вѣкы. аминь.

[4] Колофон[80]

β Предъсловиє тогоже коньстантина.[81]

1 2

ω Добро кєтъ оубо братиѥ. вьсегда отъ бога начинати.[82]
α Добро кєть отъ бг̃а начинати.
β Добро єсть оубо братїє. всегда ѿ бг̃а начати.
δ По то^{м} же мало лѣтомъ минȣвшимь. кр̃щєна бысть зємлѧ рȣскаıа.[83]

3

ω и до бога коньчавати.
α и до бг̃а коньчавати.
β и до бг̃а сконьчати.
δ въ дн̃и бл̃говѣрнаго кнѧзѧ владимера.

4

ω ıакоже рєчє єтєръ богословьць григории.[84]
α ıакоже рєчє єтєръ бг̃ословьць григоръ.
β ıакоже григории бъıгословьць рєчє.
δ сн̃а ст̃ославлѧ. внȣка же игорєва и ольжина.

5

ω и въ законѣ господьни поȣчати сѧ дьнь и ноць.
α и въ законѣ гн̃и поȣчати сѧ. дьнь и ноць.
β и в′ законѣ гн̃и поȣчати сѧ дьнь и ноць.
δ положьшиѧ пръвоє начѧло кр̃щєниıа въ зємли рȣстѣи.

6

ω ıакоже рєчє пророкъ.
α ıакоже рєчє пророкъ.
β ıакоже рєчє пр^{о}ркъ.
δ а правнȣка рюрикова. въ лѣто. ⸗ѕтоз.[85]

7

ω и раздаıати словєса господьня трѣбъı҃щимъ доȣшамъ.
α и раздаıати словєса гн̃ѧ. трѣбоȣющıамъ дш̃амъ.
β и раздаıати словєса гн̃ѧ требȣющимъ дш̃амъ.

8

ω ꙗкоже рече и давыдъ.[86]

α ꙗкоже рече и давыдъ.

β и еже

9 10

ω не потаихъ милости твоѭ҃. и истины твоѭ҃ отъ съньма мъногa.[87]

α не потаихъ милости твоꙗ. ни истины твоꙗ. отъ събора мъногa.

β не потаихъ мл^{с}ти твоєѧ. и истины твоєѧ ѿ съньма мнwга.

11

ω и пакы въꙁвѣщѫ҃ имѧ твоѥ братии моѥи.

α и въꙁвѣщоу имѧ твоѥ братии моѥи.

β и пакы въꙁвѣщ᷽ братии моєи.

12

ω и по срѣдѣ црькъкве въсхвалѭ҃ тѧ.[88]

α по срѣдѣ же ц҃ркве въсхвалю тѧ.

β и по срѣдѣ ц҃ркви въсхвалю тѧ.

13 14[89]

ω сего ради и ази оумаленъıи конъстанътинъ. оубѣжденъ бывъ на сє.

α сего ради и азъ оумалѥнъıи костантинъ.

β сего ради и азъ оумаленыи коньстан′тинъ. оубѣженъ бывъ на сє

15 16 17

ω твоими прошении братє наоуме. и сими повелѣньми. реченъıими прѣжде.

β твоими прошении братє наоуме. и сими повелѣными. речеными прежде.

18

ω къ твоѥмоу съмѣрению прѣклонихъ сѧ.

α къ вамъ

β къ твоєм᷽ смирению преклонихъ сѧ.

19

ω и вьсıа же братиа моıа. отьци и съновє.

α братиѥ моıа ѻ҃ци же и с҃нвє.

β и в′сѧ же братиа моѧ. ѻ҃ци и с҃новє.

20

ω хотѧщии пооучьти сѧ.

α ащє и грѹбѣ. нъ хощоу мало бесѣдовати.

β хотѧщии поѹчати сѧ.

21
ω не зазьрите ми о семь дрьзаѭщѹ.
α не зазьрите мънѣ.[90]
β нє зазрите ми о семь дръзающѹ.

22 23
ω нъ притьцѣте и насладите сѧ. слоухъı ваша имѫще.
β но притєцѣте и насладите сѧ. слоухъı ваша имоуще.

24 25
ω зане не моѭ се нъ того давъша. и бесплодьнъимъ мъногъ плодъ..
β зане не моє се нъ того давшаго. и бесплоднымь многъ плодъ.

26 27
ω и негласьнъимъ глаголати. и се іавѣ ѥстъ отъ него.
β и негласнымь гл҃ати. и се іавѣ єсть ѿ него.

28
ω обрѣтаѭ бо и осьлъ валаамль.
α обрѣтаю бо. и осьла валаамліа.
β олрѣтаю бо и оселъ валаамль.

29
ω иногда проглаголавшь чьловѣчьскомь гласомь.
α инъгда прогл҃авъша. чл҃чьскъımь гласъмь.[91]
β иногда прогл҃авшь чл҃вчьскымь гласомъ.[92]

30 31
ω и камень соухь водѫ истачаѭщь. жаждѫщимъ людемъ.
α и камене соуха. водоу и[сто]чьша. жажоущимъ.[93]
β и камень соухь водѫ истачающь. жажѫщимь людемъ.

32
ω възвеличиша бо сѧ дѣла господьніа въ вьсѣхъ.
α вьвеличиша бо сѧ. дѣла гн҃іа въ всѣхъ.
β възвеличиша бо сѧ дѣла гн҃ѧ въ всѣˣ.

33 34
ω тѣмьже и оуничьженик. оубѣждено бъıвъше.
α тѣмьже. и оуничьженик мок.[94] оубѣждено бъıвъше.

β тѣмьже и оуничьженїє. оубѣжено бывъ.

37[95] 38

ω ιακоже рѣхъ. съказаниѥ сѫтаѥго єѵ̈анъгелиа.
α вѣрьнъими єтєръı ч̅лвкъı. съказаниѥ с̅таго єванг̅лиа
β ιакоже рѣхь казанїє с̅тго єѵ̈г̅лиа.

39 40 41

ω прѣложити отъ грьчьска ѩзъıка. въ словѣньскъ. оубоıахъ сѧ начѧти.
α прѣложити. отъ грьчьска ıазъıка. въ словѣньскъ. оубоıахъ же сѧ начати.
β преложити ѡ̈ гречьска ѧзъıка. въ словеньскъ. оубоıах сѧ.

42 43[96]

ω трьпьтъ словесъ видѣвъ. въıше недооумѣниа и силъı моєѩ сѫщь.
α стръпътънок словесъ видѣвъ. въıше недооумѣниа. и силъı моєıа соущıє.
β трепєть словесъ видѣвъ. выше недооумѣниа и силы моєѧ бы᷾.

44 45

ω нъ пакъı съмрьти зьрѧ бѫдѫщѩ за wслоушаниѥ. начѧхъ сє.
α нъ пакъı. съмрьти зьрѧ боудоущıаıа. за ослоушаниѥ. начахъ
β нъ пакъı см̅рти з′рѧ бѫдѫщаѧ за wслоушаније. начѧхь сє.

46 47

ω нє могъı вьсє написати. нъ оуставьнаıа недѣльнаıа єѵ̈анъгелиа .н͡.
α нє вьсего могъı написати.[97] нъ оуставлѥнаıа недѣльнаıа єванг̅лиа .н͡.
β нє могыи всє написати.[98] но оуставнаѧ недѣл′наа єѵ̈г̅алиа.

48 49

ω просѧ молитвъı христолюбьцъ вьсѣхъ. на поспѣшѣниѥ.
α просѧ молитвы х̅олюбьць вьсѣхъ. на поспѣшениѥ.
β просѧ м̅лтвы х̅олюбець всѣхь.[99] на поспѣшѣније.

50

ω да съподобитъ мѧ обьщии богъ. и господь нашь їисоусъ христосъ.
α да съподобитъ мѧ обьщьи б̅г. и г̅ь нашь їс̅ѵ̅ х̅ъ.
β да сподобить мѧ общии б̅ъ. и г̅ь нашь їс̅ х̅с.

51

ω до коньца съвръшити wбѣщаниѥ.

α до коньца съвръшити обѣщаниѥ.
β до кон'ца съвръшити wбѣщаниѥ.

52 53
ω въ славѫ бога отьца и сына и вьсесвѧтаѥго доуха. аминь.
α въ славоу бā оц̄а. .сн̄а. и прѣст̄го дх̄а. аминь.[100]
β въ славѹ бā оц̄а и сн̄а и всест̄го дх̄а. аминь.

След подробното проучване на текста може да се установи следното: (1) Авторският текст на *Пролога*, както и на *Учителното евангелие* изцяло, е възстановим, защото е предаван изключително по писмен път[101] от 4 независими, взаимно допълващи се кирилски транскрипции на един и същ глаголически антиграф, направен до 1100 год.[102] в Киевска Русия, на мястото, където е бил запазен глаголическият ръкопис. Взети заедно те запазват, например, от 480-те срички на *Азбучна молитва* 479 и позволяват да се възстанови липсващата (2:9). От 36-те букви на азбучния ред обаче те запазват само 33 и позволяват да се реконструират още две (2:12 и 33); тъй като липсва една буква (2:26) и използването на буквите 2:12, 26 и 30 дава основание да се предположи известен конфликт между заложената в азбучния ред оригинална глаголица и правописа на автора, трябва да се признае, че не са възстановими напълно нито глаголическият азбучен ред, нито глаголическият правопис на автора.
(2) Данните на колофона позволяват да се предположи, че покрай текста е имало авторски допълнения и поправки по полетата на глаголическия ръкопис, които отразяват два стадия на развитието на текста; възможно е някои от алтернативните четения на *Азбучна молитва* да възхождат към тях (напр. 3:4). Третият стадий на развитието на текста е представен от четири кирилски архетипа, от които нито един не запазва или стихотворния размер на оригинала, или пък авторската граматика. С това се изчерпва навлизането на нетривиални разночетения в текста и започва стадия на малко или повече качествено запазване на текста, при което навлизат само тривиални разночетения, без всякакви следи за проверка на правилността на текста.

Нито първото заключение, нито второто не бива да ни учудва. Традицията на такива текстове като *Скитски патерик, О Писменехъ, Пандекти* на Антиох и *Беседа против богомилите* на Козма Презвитер съгласно потвърждава, че нито кирилските архетипове, възникнали в пряк контакт с глаголическите оригинали, нито по-младите хиперархетипове, нито пък ръкописите са равностойни на авторския текст, а са равностойни само един на друг: всеки от тях може вярно да запазва текста, а всеки от тях може и да го разваля. Обаче техните свидетелства взети заедно дават солидна основа за реконструкция на

оригинала, дори на много признаци на правописа и граматиката. Стига да намерим колкото може повече достоверни, т.е. независими свидетелства за самия авторски текст и критерии да отделим първичното от вторичното, както в случая стихотворния размер, или в други случаи - гръцката подложка на превода, или в трети - просто познания за правилността на старославянския текст и вероятните посоки на неговото разваляне (и то от всички не-автори, не само от четирите руски транскриптори). Трябва да тръгнем назад от самите ръкописи и да възстановим пътищата на неговото развитие, като търсим парадозата на текста в малки крачки към все по-отдалечени хипархетипове и техните архетипове, като търсим навсякъде по-първичните, по-правилните и по-пълните четения по основния канон на текстологията *utrum in alterum abiturum erat?* т.е. кое от двете ще е било сведено до другото? Реконструкцията дава на филолозите мощно оръдие да стигат до нови, досега неизвестни заключения, да формулират нови, досега непоставени въпроси и да се защитават от задоволяването със свидетелства от 2-ра и 3-та ръка, които в никакъв случай не са равностойни на авторския текст.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Лихачев 1983:501-506, 558-561 (с библиография) и критичното становище на Данти 1977.
2. Традиционната екдотика, ориентирана на изначалното състояние на текста, т.е. статиката заточва данните за развитието му, т.е. динамиката, на подчинено положение под реда, в апарата (вж. Лихачев 1983:521-533 и критичното становище на Северейнс 1962). Равноправен статус на динамиката и статиката на текста дават такива издания, които превеждат всички преписи на равни начала с една или повече реконструкции (вж. Куев 1974), особено такива, които позволяват на всяко място в текста превключване от статиката към динамиката, т.е. електронни издания (образцово е Робинсон 1996).
3. Вж. напр. Бегунов 1973, където апаратът изобилства с по-правилни и по-първични от възприетите в текста четения.
4. За датирането вж. Попов 1985:39-56.
5. Всички рknn са от източнославянски произход (Пм К Пн от западна Украйна/Белорусия, П1 П2 П3 от Псков). 38 от тях са събрани и издадени (15 с факсимиле) от Куев 1974; до тях се добавят Ег и Кб (Куев 1979), Щ. (Трендафилов 1986), Пн (Наумов 1996) и Ла (= С.-Петербург, ИРЛИ, Латгальск. собр. 45, XVIII в., Сборник; благодаря на Хр. Трендафилов за любезното предоставяне на текста). Останалите сигли на ДжамбелукаКоссова 1978:53 (нейното γ = моето λ).
6. Че Константин Преславски е писал на глаголицата, доказва Попов 1985:134-137.
7. На нежелателността на такава ориентация е обръщала внимание Джамбелука-Коссова 1981:96.
8. Групата е била обособена вече от Джамбелука-Коссова 1978:56 (γ), обаче непредпазливо съпоставена пряко с У1.
9. При това също беше проверявана възможността за контаминация на по няколко антиграфи и независимостта на промените в текста при преписването.

10. Тъмно = незасвидетелствано; за най-късна дата на реконстуираните хипархетипове (които биха могли да обхващат повече от един ркп) условно е приет срок от 50 год. до най-ранния ркп, респективно по-младия хипархетип.
11. За изначалната функция на извадките не може да се каже, тъй като науката е пренебрегвала досега текстовите структури в сборниците. Трябва обаче да се отбележи, че ркпп на ζ (с изключение на Пм) са свидетели на *Палея*.
12. Те не могат да се разглеждат като редакции (Ткалдчик 1992:363), защото редакционнните похвати могат да се отбележат само частично на равнището на макростуктурата, а не в самия текст.
13. Същото се отбелязва при транскрипцията на *Златоруй, Житие на Нифон Констанцки, Лествица.*
14. Предположението за руския произход на кирилския архетип α се подтвърждава от русизми в [2] и [4].
15. Т.е. с нормализиран по *Наръчник* на Лескин и пражкия *Словник* правопис, но с ограничения по броя на сричките. Пунктуацията на *Азбучна молитва* се реконструира с по две точки на ред, едната след буквата на азбучния ред, другата на края на реда (само С У3 У4 У5 П4 К Б2 У2 несъгласно и, следователно, независимо въвеждат допълнителни точки).
16. α β ε λ са *Учителни евангелия* и запазват авторското заглавие; извадката γ го заличава (У5 взима заглавието на ι (вж. бел. 17), а, подзаглавието на β 1:6, единствените доказателства за контаминация в цялата традиция); извадката δ го заменя със заглавие, взето от *О Писменехъ* (разклонения β или r), а с добавката за руските князе показва руския си произход. От преписите на β единият Сл1 поправя **прєлогъ → прологъ.**
17. β, погрешно чел 1 като общо заглавие на Учителното евангелие, заменя в 1:2-3 род. → им. п. и мъж. → сред. р.
18. Думата **оумѣренъ** обозначава двойното ограничение на [2-3], т.е. стихотворния размер в 12 срички (Фереекен 1992:76) и азбучния ред, и доказва, че нито *Азбучна молитва* (Джамбелука-Коссова 1978:56), нито азбучният ред са интерполирани.
19. δ погрешно преписва датата от кирилски антиграф ⁂ѕ҃т҃єг → ⁂ѕ҃т҃ѕг, а Х я олошодобрява → ⁂ѕ҃т҃ог. θ заменя 1:1 с **прѣниє кирила философа с҃ жиды** от извадките на *Житие Кирилово* (Ангелов-Кодов 1973:51-56); ι заменя 1:1-11 с **азъ вѣка кїрила фїлсофа. о** заличава 1:1-11.
20. β тривиализира страд. → действ.
21. Тука се чете безусловно най-старото свидетелство за названието <<глаголица>>.
22. Член. форма на α с оглед на указателното **тогождє** разглеждам като руски акцент.
23. β експлицира броя и предназначението на евангелските четива по 4:46.
24. β, след грешката в 1:1, е принуден да даде ново подзаглавие на *Азбучна молитва*, като погрешно идентифицира автора със св. Кирил по *Житие Кирилово* гл. 14.
25. Даденото подзаглавие е присъщо на разклонението т на *О Писменехъ* (Федер 1997).
26. θ пропуска **жє**, η заменя **сицє жє → и.** ι о В П7 независимо заличават синтагмата.
27. α и независимо ε П4 Пм П2 К П3 Х пропускат изцяло азбучния ред.

28. П5 У3 и по-умерено У4 разгръщат текста, като добавят думи и синтагми от литургическата и молитвената практика (получава се текст с **плєтєникъ словєсъ**); антиграфът на П5 У3 е бил повреден след 2:30, където и двата ркпп дават самобитен текст.

29. ν и независимо Х Ас обръщат **симь словомь.**

30. α γ δ и независимо κ μ Кб П5 У3 У4 Сл1 Сл2 тривиализират характерния за авторската граматика (въпреки Ткадлчик 1992:364; вж. 2:3, 5-7, 9, 29-30) gen. n. → rod. n.; β γ δ пропускат съюза **и** (У3 У4 го вмъкват независимо). Ла пропуска стиха.

31. П9 Сл1 Х О2 заменят според литургическата практика **зиждитєлю** → **създѣтєлю**, а У3 У4 добавят тази дума.

32. η добавя **тъı.**

33. β и независимо П4 П1 П2 К П3 Х Е Ч В О1 тривиализират gen. n. → rod. n.

34. Въпреки Ткадлчик 1992:364 тука става дума за св. Дух като отделно лице на св. Троица (една от главните теми на *Сименов Изборник*). β γ и независимо Кб тривиализират **господа** → **господниа**; α добавя една сричка, като свръхправилно пише **посъли**; α б и независимо ε η θ ι П1 П2 К П3 тривиализират **живѫщаго** → **живѫщаго**, а π и независимо Кб У3 Ар П6 Кв Б2 тривиализират **живѫщаго** → **животворѫщаго.** Х е изолирано в извращението **самъ пѡсли живѹщаго** и не дава основа за реконструкция **посъли доуха живѫща** (Ткадлчик 1992:364). Пм В пропускат стиха.

35. γ δ предпоставят **ми** (четенето на α β запазва нечетната цезура). А Б1 пропускат стиха.

36. β тривиализира енклитичното **ми** → ортотоничното **мок** (безусловно руски акцент), а μ продължава развалянето → **моκмь.**

37. θ разваля **бѫдєтъ на оуспѣхъ** → **бѹди на спѣхъ.**

38. β тривиализира **ти** → **твоихъ** (руски акцент; В → **монхъ**).

39. π разваля **живѫщимъ** → **живѹщє**, Н независимо → **живѫщи.**

40. β γ по различен начин компенсират повреда в антиграфа, която се разпространява и на 2:9. α δ запазват в 2:8-9 четенето на Пс 118:105 (Фереекен 1993:128-129), което трябва да се смята за оригинално, въпреки съмненията на Джамбелука-Коссова 1978:59.

41. α и независимо ζ θ ι π П3 Б2 пропускат последната сричка, възстановима по ортотоничното (руски акцент) четене на γ δ; **си** (Ткадлчик 1992:364) или **того** (Фереекен 1992:86) не са засвидетелствани. β пропуска стиха, П5 и независимо У3 го заменят с друг.

42. δ запазва в 2:10-11 азбучния ред в глаголическата му форма, кирилизирана независимо в α β γ ζ η ι σ; γ и независимо λ θ ι В развалят нечленната → членна форма (безусловно руски акцинт), μ и независимо Н У3 У4 Сл2 К Ч я заменят с мн. ч. **єѵ̈ангєльскаıа**; θ и независимо Пм В развалят **слова** → **словєси** (О1 → **словєсє**), μ и независимо Н У3 У4 Сл2 Пб → **словєса.**

43. α β и независимо ζ η ι Б1 пропускат 12-та сричка **и**, запазена в δ на такова място, където едвам ще е добавена спонтанно; **съпроситъ** (Ткадлчик 1992:364, с

предимство на нечетената цезура) не е приемливо, защото представката в У5 е напълно изолирана; **сѧ** (Фереекен 1992:86) не е засвидетелствано.

44. α β δ пропускат буквата на азбучния ред, вероятно защото нито формата, нито функцията ѝ не са били ясни; налага се реконструкцията на **ѧ**, запазено в абецедарите и нумерариите; *О Писменехъ* го предава с кирилското числено съответствие **л** или с нула; трето **и** (Куев 1979:32-33) е толкова неприемливо, колкото **лє** (Ткадлчик 1992:366). Първата дума на стиха не бива да започне с **л**, а втората не бива да се отнася до друг освен до Господа; конфликтът на четенията би се разрешил, ако приемем за изначално четенето **ѣть = дѣть** ж. р. <<действие, грижа>> или <<деца>> (Миклошич): тогава α тривиализира **ѣть ти → летить**, β → **лѣть ти** (У3 У4 Я Вл3 П9 независимо **лѣть ти → летить**), δ пропуска трудността, а γ и независимо В Б1 О1 пропускат стиха. α разваля размера, добавяйки **и** (Ткадлчик 1992:364 несправедливо го предпочита поради нечетната цезура). О2 Пм П1 П2 Ас независимо развалят нечлен. → член. форма на прилагателното.

45. δ разваля размера, добавяйки **бо**.

46. θ разваля размера, заменяйки им. п. → вин. п. и **хотѧщіє → хотѧ**.

47. α и независимо ζ η θ Ла развалят **милости твоѭ → милости твоєѭ** (**ρ → твоєи**); γ пропуска зв. ф. и разваля сказуемото, независимо от δ, пропуснал последната дума.

48. γ δ тривиализират суфикса на **пространьно**, а α β тривиализират мястото на **слово** след прил. им.; много рknn β δ тука, както и в 2:24, заменят **даждь → дан же**.

49. β γ δ тривиализират и след **отьчє**, пропуснато независимо от Я Вл3; γ разваля **прѣсвѧтъıи → свѧтъıи**, δ → **вьсесвѧтъıи**. Зв. ф. **съıноу** (Ткадлчик 1992:372, Фереекен 1992:87) не е засвидетелствана.

50. Тъй като **просити** 2:11, 15 управлява вин. п., род. п. на α γ δ трябва да се смята за разваляне, както доказва β **помощь → пищѫ**. β разваля **отъ → оу**, θ **просѧщоукмоу → просѧщи** (П1 П2 независимо → **просѧщимь**); π и независимо У3 Я Вл3 Сл2 Тр Ла П3 У2 А П7 развалят **тєбє → тєбѣ**.

51. β γ пропускат **бо**; γ тривиализира **свои → мои**; α тривиализира **въıспрь → горѣ**; γ тривиализира **присно → всегда**; π разваля **въꙁдѣѭ → въꙁдѣвъ**. К пропуска стиха.

52. β γ разваля **оу → ѿ**; ι пропуска съюза; о и независимо У3 П4 задоставят **приѧти**; π разваля **и мѧ҃рсть → имать** (и независимо Ла Б2) и **тєбє → тєбѣ** (както независимо У4 Я Вл3 Сл2 У5 Тр П1 П3 А П7). К пропуска стиха.

53. Член. форма на β γ δ разглеждам като руски акцинт. ρ пропуска стиха, μ го премества след 2:23.

54. Буквата на азбучния ред трябва да се реконстуира като монографично **ѳ**, защото само С Н П9 Ла Кв Щ пишат диграфично **оу** и β γ δ изобщо пишат **у**, а само на някои места без съгласие пишат **оу** (господството на **оу** в С трябва да се разглежда като свърхкирилизация). Архетипна (въпреки Ткадлчик 1992:372 и Фереекен 1992:87) трябва да се смята нечлен. форма на местоимението: α разваля

вьсѣкѫ → вьсѧкоую (безусловно руски акцент), β развaля **вьсѣкѫ → вьсю**; α β и независимо η θ ι развалят **ищѣлиши → цѣлиши**.

55. β γ δ тривиализират **фарѳошѫ → фарѳѡшѫ**.

56. Буквата на азбучния ред трябва да се реконстуира не като паячното (въпреки Мареш 1971:169 и Ткадлчик 1992:372), а като обикновено **ь**, защото β γ δ дават съгласно с абецедарите, нумерариите и *О Писменехъ*. Четенето **херов⁻**, като в (глаг.) *Синайски евхологий* и *псалтир* и в (кир.) *Енински апостол* и *Супрасалски сборник*, смятам за независима в α B П8 погрешна интерпретация на монографично **ѳ**. γ и независимо В развалят нечлен. → член. форма (руски акцент); γ пропуска **ми**, а γ δ независимо развалят **даждь → подаждь**.

57. μ и независимо П5 У4 О2 Ар развалят **подаждь → подаи же**.

58. **ρ** пропуска **и оумъ** и развaля **даждь → дароуи**.

59. β γ добавят съюза **и**, а β развaля **прѣсвѧтаıа → вьсесвѧтаıа**.

60. θ развaля им. п. **чьстьнаıа прѣсвѧтаıа** → род. п. **чьстьнъıѫ прѣсвѧтъıѫ**.

61. α β δ пропускат буквата на азбучния ред, γ я предава → **о** (смятам, че тя е пропусната в У5 по-скоро от добавена в Ар). Тя трябва да се разглежда съвместно с буквата 2:30, защото не бива да се очаква тука **о** (или **п** или **ф**, Мареш 1971:169, Ткадлчик 1992:372), нито там **ѿ**, което глаголическите нумерарии съгласно поместват тука със значението 800. Началната дума на стиха може да се разглежда като авторски изход от затруднително положение (<<следва о идва п>>). У3 пропуска стиха, γ го премества след 2:35.

62. α β и независимо Пм П1 К П3 Б1 Ч В Ас Кр подновяват **пьсати → писати**, δ и независимо Ла Пм К Ч В П6 Б2 пропускат **да**.

63. θ и независимо У3 О1 развалят член. **прѣдивьнаıа** → нечлен. **прѣдивьна**. δ пропуска **ѕѣло**. Вл1 пропуска стиха.

64. Ако авторът е бил последователен в използването на дат. п. за принадлежност, тука всички кирилски хипархетипове са го развалили. Членуваната форма на прилагателното и безприставъчното **принмъ** (δ), дори да развалят нечетната цезура, дават единственото четене, което запазва размера; **же** (Ткадлчик 1992:365) е засвидетелствано само в рамките на това четене като грешка на Б2. α β съкращават член. **шєстокрилатъıимъ → шєстокрилатъ**. α β и независимо η Кр разгръщат **принмъ → въпринмъ**. θ и независимо У3 пропускат стиха.

65. θ У3 развалят буквата на азбучния ред → **ш** (предпочитано без основание от Ткадлчик 1992:372). Началната дума трябва да се реконстуира като **цıьстоуıѫ** (въпреки Ткадлчик 1992:372 и Фереекен 1992:87), а несъгласните и, следователно, независимите предавания с **ш⁻** и **⁻ств⁻** като олошодобрявания (α → **шьствоую**, λ У1 Н У3 → **шествиє**, ζ → **съшествѹю**, θ → **шествѹѧ**); за обратната замяна липсват типологически паралели. Изкуствеността на началната дума според мен (въпреки Велчева 1973), както и в 2:26, показва, че на самия автор не са били ясни формата и функцията на оригиналната буква (в акростиха той не използва **цı**, а само **ш** и **т**, вж. Попов 1985:145-160). β заменя гл. → същ. и **нынѣ → творѧ** и развaля **по слѣдоу → послѹжь** (Н П5 У3 Сл.1 Ла олошодобряват → **послѹжѹ**, Я

Вл3 П9 → **послѹжи**, γ → **послѣдѹѫ**, σ → **послѣдѹю**. γ развaля **оучитєлю** → **оучити**, ν θ П6 Кв Б2 → **оучитєлѫ**, μ П4 → **оучитєль**, δ → добавя **мокго** (В О1 → **моємѹ**).

66. ζ θ пропускат **нынѣ**, ζ и независимо **ρ** А Ас развалят **оучитєлю** → **оучитєлıа**, ζ θ развалят **мокго** → **мокю**, η ι → **мокмоу**.

67. δ пропуска буквата на азбучния ред, β γ я транскрибират → **ъ**; тука е стоял знак за полугласна (а не **им**, според Tkадлчик 1992:372), което тълкувам с оглед на общ. слав. *j-ьm-e като ѧ. С оглед на съгласно засвидетелствания дат. п. ед. ч. **имени** разглеждам дв. ч. **кю** (α) като олошодобряване съгласно с Tkадлчик 1993:368-369; Щ между прочем пропуска местоимението). Б2 О1 пропускат стиха.

68. π (и независимо σ Я Вл3 Тр) пропуска първите две думи и **и**, а също развaля **послѣдоуѣ** → **послѣдоую**, μ развaля **имени кго** → **имѣнье** (Сл2 независимо → **имѣни**, η и независимо **ρ** пропуска **кго**.

69. β развaля буквата на азбучния ред → **ы**, ι → **ъ**, β γ развалят нечлен. **єѷ̈анѣльско** → **єѷ̈анѣльскоѥ** (руски акцент), поправено в Н. О1 пропуска стиха, γ го помества след 2:35.

70. Несъгласието на кирилските транскрипции на буквата на азбучния ред (пропусната независимо в ζ θ ι) и началната дума дават основание да се реконстуира рецесивното паячно ¤ (а не **хл**, според Tkадлчик 1992:372). β добавя **прѣсвѧтѣи** и **єдиномь** (поправено от Ла), ε и независимо σ развалят **въздаѣ** → **въздаѣѫ** (вж. и В **возда**^{ѫ}). Вл1 О1 пропускат стиха.

71. β запазва тука и в 2:35 азбучния ред в граголическата му последователност **ѫ** ~ **ю**, кирилизирана в β γ **ю** ~ **ѫ**; **иѫ** (Tkадлчик 1992:372) не е засвидетелствано; ζ η θ развалят вторично **ѫ** → **ю**, В → **ıа**; ν о π П4 независимо заличават буквата. α задпоставя **и** (а не пише член. окончание, срв. 2:3, 17 и 4:13 - **ъıи**), β γ ζ η ι го пропускат, θ вставя пред него **а҃г҃ли** и развaля **поєтъ** → **поıѫтъ**, (kакто независимо Пм). О1 пропуска стиха.

72. β развaля буквата на азбучния ред **ю** → **ѫ**, γ добавя тука пропуснатите по-рано стихова 2:26 и 32. θ и независимо П9 пропускат стиха.

73. ζ развaля **своимь** → **съ твоимь**.

74. У3 пропуска стиха.

75. α развaля **свѧтоукмоу** → **прѣсвѧтоукмоу** според 2:25, β γ δ добавят **и**. О1 пропуска стиха.

76. λ и независимо У1 П5 Вл3 У3 развалят **свѧтоукмоу** → **всесвѧтомоу** според 2:17 и 25.

77. γ пропуска **дрьжава**, θ пропуска **кмоуже. сила** (Фереекен 1992:87) не е засвидетелствано.

78. В О2 пропускат стиха.

79. Четенето на α β запазва размера и нечетната цезура, но все пак може да се разглежда като независима тривиализация на необикновеното **непрѣврьдомъıѫ** (δ), което също запазва размера (срв. сходната тривиализация на **бесконьчьнъıѫ** в доксологията на *О Писменехъ* разклонение α Федер 1996). ζ и независимо П1 Х Кв П8 Кр тривиализират **непрѣврьдомъıѫ** → **непроходимъıѫ**. В О1 пропускат стиха.

80. Прави впечатление, че разликата на α и β в предаването на колофона се дължи на факта, че β включва в текста бележки по полетата (най-обикновения начин да се разгръща текст, познат по традицията на такива текстове като *О Писменехъ, Беседа против богомилите* на Козма Презвитер, *Скитски патерик* и *Пандекти* на Антиох). Подробностите в тях, особено в 4:14-27 довеждат до мисълта, че те са вероятно от ръката на самия автор и представят <<последната авторска воля>> (вж. Гурски 1978:29-45, Лихачев 1983:573-588, Рейсер 1970:197-200); затова ги включвам в текста във формата на кирилски конструкт.

81. След грешката в 1:2 β добавя ново подзаглавие, заличено в независимите извадки κ (което обаче запазва подзаглавието 1:6), μ и O2. δ заменяколофона с летописна бележка за покръстването на Русия (заличена независимо от ι о В; дали П4 К П6 я съдържат не може да се установи по данните на Куев 1974).

82. Разглеждам **оубо братїє. всегда** като първата от добавките по полетата. Несв. вид на α е по-правилен спрямо *Азбучната молитва* (1:1) на Григори Назианзин.

83. До бележката ν добавя по *О Писменехъ* (разклонение n, Федер 1997) **по семь дѡмнисъ ъ и ь ѣ ѳ ж** ε ψ θ ѵ̈. η θ развалят **минѹвшимь → минѹвъ,** π → **минѹ,** θ Ас обръщат **роускаıа ꙁемлıа.**

84. Разглеждам израза на β като тривиализация на по-необикновения израз в α.

85. η Пм развалят **положьшиѫ → положьше,** ζ **рѹстѣи → роускои,** а η θ тривиализират датата на покръстването на Олга → **ѕѵ̄ѵ̄ѕ** (т.е. на Владимир).

86. Член. форма на причастието в β е по-правилна спрямо *Пс 111:9*, а отделната препратка към Давид е по-правилна спрямо източника на 4:5 (*Ис. Навин 1:8*).

87. Съюзът и думата **съборъ** в α смятам за иновации спрямо *Пс 21:23*.

88. Думата **пакы** е по-правилна при преход на друг цитат, а **имѧ твоѥ** и съюзът **и** са по-правилни спрямо *Пс 39:11*; род.п. на **-и** трябва да се разглежда като иновация.

89. Добавките на β в 4:14-27 смятам за авторски маргиналии, заместващи по-краткия първичен текст, запазен в α.

90. Ортотоничната форма на местоимението смятам за руски акцент в α (вж. и 4:33).

91. Род. п. на мястото на вин. п. е иновация на α, разпространена погрешно и на 4:30.

92. Член. форма **члв̄чьскымь** смятам за руски акцент в β.

93. α изглежда да се е запъвал след промяната на вин. п., развалил формата на причастието и, вероятно, пропуснал последното съществително.

94. Притежателното местоимение изглежда да е добавено от α (руски акцент).

95. Тука, както в 4:14-27, смятам текста на β да представя <<последната авторска воля>>, заместваща първичния текст, запазен в α.

96. α и β изглеждат да са се спъвали пред първата дума на 4:42; α я развaля, започвайки с първата буква на **словєсъ** и добавяйки прилагателно окончание, а β пропуска последната дума на 4:41; β развaля причастие → мин. св. вр.

97. α изглежда да се е запъвал пред първите думи на 4:46, пропуснал **сє** и развалил вин. п. → род. п. (руски акцент?).

98. Член. форма **могын** смятам за руски акцент в δ.

99. β пропуска числителното, предпоставено в 1:5.

100. Разглеждам α **прѣ҃стго** като тривиализация, както и в 3:1.

101. Разваляне́то на стихотворния размер във всички кирилски архетипове доказва, че греши Младенов 1975 с догадката си за <<предимно устно битие>> на текста.

102. Датата важи и в случая, че α = С, т.е. ако pkn се окаже пряка транскрипция от глаголическия оригинал. Тогава той да бъде предатиран към по-ранно време, защото глаголическият оригинал, написан ок. 906 год. няма да е оцелял два века, ако е първо преместван надалече и след това подложоен на многобройни транскрибции (безусловно в разплетен вид).

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов, Кодов 1973 — *Б. С. Ангелов, Х. Кодов*. Климент Охридски. Събрани съчинения, Т.3, София.

Бегунов 1973 — *Ю. К. Бегунов*. Козма Пресвитер в славянских литературах. София.

Велчева 1973 — *Б. Велчева*. Въпросът за **ѯ** в глаголическата азбука. Известия на Института за български език, 22:105-124.

Гурски 1978 — *K. Gorski*. Tekstologia I edytorstwo dziel literackich. Warszawa, 1. изд. 1975; главата за понятието авторска воля също на немски: Der „Wille des Autors“ und die korrekte Textedition, в: *Martens G., Zeller H.* (red.) Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation. Munchen, 1971:345-353.

Данти 1977 — *A. Danti.* O znaczeniu tekstu krytycznego. Slavia 46/4:395-398. на английски: On the Significance of the Critical Text. Polota knigopisnaja 27-28 (1995):158-163.

Джамбелука-Коссова 1978 — *А. Джамбелука-Коссова*. Възстановим ли е текстът на Азбучната молитва? Старобългаристика, 2, 2:52-65.

Джамбелука-Коссова 1981 — *А. Джамбелука-Коссова*. Върху ръкописната традиция на Азбучната молитва (В отговор на проф. Куйо М. Куем). Старобългарска литература, 10, 95-99.

Куев 1974 — *К. М. Куев*. Азбучната молитва в славянските литератури. София.

Куев 1979 — *К. М. Куев*. Новооткрити преписи на Азбучната молитва. Старобългаристика, 3, 4:26-33.

Лихачев 1983 — *Д. С. Лихачев*. Текстология на материали русской литературы X-XVII веков. Ленинград, 1. изд. 1962.

Мареш 1971 — *F. V. Mares*. Hlaholice na Morave a v Cechach. Slovo, 21:133-200.

Младенов 1975 — *Ц. Младенов*. Рецензия на Куев 1974. Литературна мисъл, 2, 167-171.

Наумов 1996 — *A. E. Naumow*. Wiara I historia, t. 1. Krakow.

Попов 1985 — *Г. Попов*. Триодни произведения на Константин Преславски. София (= Кирило-Методиевски студии, 2).

Рейсер 1970 — *С. А. Рейсер*. Палеография и текстология нового времени. Москва.

Робинсон 1996 — *P. Robinson,* ed. G. Chaucer. The Wife of Bath's Prologue. Cambridge.

Северейнс 1962 — *A. Severyns*. Texte et apparat. Histoire critique d'une tradition imprimee. Bruxelles.

Tkадлчик 1992 — *V. Tkadlcik*. K rekonstrukci Abecedni modlitby Konstantina Preslavskeho. Slavia, 61:363-373.

Трендафилов 1986 — *Х. Трендафилов*. Неизвестный список Азбучной молитвы. Старобългаристика, 10/1:77-80.

Федер 1996 — *W. R. Veder*. Linguistic Problems in the Transmission of O Pismenex. The Paradosis of Text Family α before ca. 1250. Slavica Gandensia, 23:7-29; The Earliest Attested Text of the Treatise O Pismenex. The Paradosis of Text Family α before ca. 1225. Studies in Slavic and General Linguistics, 23:221-254.

Федер 1997 — *У. П. Федер*. Кратките версии на О Писменехъ. Парадозата на разклонението т до 1050 год. Сборник Ив. Гълъбов, т.2. Велико Търново (под печат).

Фереекен 1992 — *J. Vereecken*. Structure numerique dans la priere alphabetique Azbucna Molitva. Slavica Gandensia, 19:75-93.

Фереекен 1993 — J. Vereecken. L'Azbucna Molitva et le grand psaume alphabetique 118. Slavica Gandensia, 20:121-139.

Уест 1965 — *M. West.* Textual Criticism and Editorial Technique. Stuttgart.